

6 – SAXAN IYO SIXIR II

- Axmed Nuur Fiqi Buraalow labadablaynta maxaa loo baasaystaa? Bal nooga warran.
- Fiqi Buraale Labadablaynta noocyo badan bay u kala baxaan, waxaana lagu tilmaamaa nin hunguri weyn, oo waxaa la yirahdaa: “War maxaad u labalablaynaysaa maad dab u joogtid?” taas waxaa looga jeedaa laba reer buu cunno u raadsaday. Labalablayta waxaa kaloo la yirahdaa markii gabar reer u soo laabatay dab ka qaadato oo dabadeedna dabkii ka bakhtiyo oo ay misna dab kale doonato, gabadhaas waxaa la yirahdaa waa soo noqotowday, waxaana looga jeedaa haddii dabka ka baqtiyo wey nasiib xuntahay. Waxaa kaloo la yirahdaa ninka labadablaynta ma jaasuus baa ilaalo ah oo waxaa uu hadba dab u tagaayaa war buu geynayaa, ama wax buu naga qaadayaa haddaba dadka u hadba u imaanayo waa magagarsiinyo.
- Daahir Afqarshe Inanta labada dab isku dartay markii laga eego xagga taafaafulka, waxay isku dartay laba kulayl, dabkana sida la ogyahay biiyaha baa baqtiya. Markaa waxaa loo qabaa gabadhaasii weligeedba dabeecad kulayl ah bay guriga la galaysaa oo marna degimayso; dabadeedna haddii ay soo noqotowdo, illaa haddii la soo furo waa soo noqotaa, waa masiibo. Naagaha waxaa ugu xun baa la yiri, “saddex naagood oo soo wada noqotoobay oo iyada iyo hooyadood guri wada seexdeed oo gambadii kala garan waayeen, masiibada naagi ku dacdo tan ugu darani taa weeye, baa la yiri.
- Axmed Nuur Mukulaasha madow; mukulaasha madow waa la sharaystaa e maxaa loo baasaystaa?
- Fiqi Buraale Waxaa jira oo dhan waxna waa la sharaystaa waxna waa la khayraystaa. Wax madow oo bahal ku saabsan oo dhan waa la sharaystaa waxaana la yirahdaa “khayr kulama soo gelin”. Mukulaashuna waa ka sii duwan tahay. Bahashaa mukulaasha ah mar haddii ay gurigaaga soo gasho waa inaad ka hor tagtaa, weliba habeennimadii, waayo waxay waddaa nasiib darro ama saancad ama digo gub, marka waa la eryaa ama waa la dilaa, ama dhiig baa laga keenaa.
- Daahir Afqarshe Waxaa madow wax badan baa Soomaalidu lafaaful u taqaan oo ka carartaa. Waxaa caddina dhaax waxay Soomaalidu u haysataa inay sucdi yihii. Wuxaad ka soo qaaddaa maska cad oo Soomaalidu u taqaan mas canood una haystaan inuu khayraad wato, culimadana qaar baaba isku shabaha oo yirahda waa awliyo lamana taabto wax looma dhimo. Kan madowna waala dilayaa, labaduna sun bay leeyihii, markaa midna waxaa lagu colaadinayaa madowga, midna waxaa lagu saacidayaa caddaanta. Haddaba galayrka iyo xuunshada madowbina waa wada saan cad.
- Axmed Nuur Bal ka warran tukaha, haddaba tukaha arooryaad.

Fiqi Buraale	Waxaa anigu midbaan aad u ogsoonahay, haadku haddii uu isku kaco labada cirgaduudood, illaa wuu fadhiyaa xilligaase waa colaad ibtilo ah oo aan go'ayn, darawiish markii aanu baaba'aynay labada cirgaduudood buu isku kici jiray, waan garanaya oo carruur yar baan ahoo oo waan xusuusahay inuu isku kici jiray. Talyaani iyo Ingiriis markii ay dirirayeen oo dadka kala qaybsanaayeen labadaa cirgaduudood baa haadka qayladiisa is qabsan jiray (subaxii iyo galabtii). Haddaba waa saad iyada qudheeda oo belo ah.
Daahir Afqarshe	Waxaa kaloo la yiraahdaa cirka waa ooyayaa waxaa ka yimaadaa tiix yar oo aan biyo dhig lahayn oo aan waxba goodynayn laakiin ciiryaamo oo kale ah, markaa waxaa la yiraahdaa dhiig baxaaya buu sheegayaa.
Axmed Nuur	Waxaa la yiraahdaa cirku waa habuurayaa ama waa ooyayaa oo nin baa waxaa laga hayaa "Ceeraanshayey sidii cambar ciiro soo kiciyay, caddaanka iyo madowgoo is dhexgalay iyo cawlaanka uurkaygan caaryey sidii cedar habuuraaya".
Daahir Afqarshe	Markii la isku dilay Tafadhiig, wuxuu yiri ninkii: "Maalintii cadarku nagu da'ay, maalintii cadaygu nala jabay, afxakamena na cadawsaday, haddii aad nagu caydid ceebowday".
Axmed Nuur	Waxaa la yiri dameeraha ciya habeenkii waa la baasaystaa, waa maxay sabata loo baasaystaa?
Daahir Afqarshe	Waxaa lo baasaystaa iyaga wadaaddada baanu weydiinay, shaydaan buu arkayaa weeye. Doonidii nabi nuux wixii xayawaan ahoo fuulay isagaa u dambeeyay. Doonida markii uu fuulayey baashaydaanku dabada haystay markaa waxaa la yiri: "shaydaanna la jira adlac (fuul), kolkaa baa shaydaanna doonidii fulay isagoo dameerkii dabada haysta. Markaa xagga diinta waa tii la yiri: "Inna la ankaral aswaati la sawtal xamiiri" haddaba qofkii maqla cida dameerka waa inuu shaydaanka iska naaraa.
Axmed Nuur	Waxaan ugu gudbaynaa kabaha la rogo iyo sida loo sharaysto, maxaase looga jeedaa kabta rogantay?
Fiqi Buraale	Laba nooc weeye, kabina waa mid la rogay, midina waa kab la barkaday. Taa labarkaday naftigeedu waa rogantahay. Haddaba haddii aad kabo barkato waad wareeraysaa waana ahay la soo ogaaday oo mujrab ah oo xaqiico ah, rogninka kabaha waa habaar asalkiisaba oo waatan la yiraahdaa kabtaa go'day, kabtaa rogantay! Jaantaa rogantay! Saantada la waa! Intaas oo dhami waa habaar. Markaa waxaa halkaas laga saadinaya in aad ogaatid inay habaar tahay ilaanna uusan jaclayn in kabaha la rogo. Marka waxaa looga jeedaa in llaah habaaray qofkii kabhiisa roga.
Axmed Nuur	Tan kabaha rogidoodu habaar tahay garannay, laakiin midda la leeyahay kabaha roGANI xoolaha bay maalayaan maxaa ka jira? Muxuuse yahay xiriirka ka dhexeeyaa kabaha rogan iyo xoolaha maalidooda.
Fiqi Buraale	Ishaaro xumida bay ka mid tahay, oo waxa haddii la karho meel walba waa loo saarayaa, wax walbana waa sii xumaanayaan, weliba

hadalkaas waxaa u badan caruurta wayeelka beyna ka maqleen.

- Daahir Afqarshe Kabtaas wax nuugaysaa Soomaalidu dhinac kalena way ka eegaysaa, naxariistii xagga kore jirta. Markii aynu ducaysanayno weynaga gacmaha kor u jeedina oo Ilaahay barinna, kabtiina waa najaas xageeda hoose oo najaasta in samada oo jeediyo waa la diidayaa oo taas dabeeecadda diinteenaa baa na faraysa.
- Axmed Nuur Waqtigii Nebiga (nabad iyo naxariisi korkiisa ha ahaatee) rasuulka iyo asxaabtiisa waxay u yimaadeen naag dhega la' oo reer baadiye ah oo waxay is yiraahdeen: bal naagtaas soo hubiya gaaladii meel ay ku jiraan, naagtii markii loo tagay bay asxaabti waxay ku yiraahdeen: "Ilaah ma taqaan? Iyagoo hubinaya naagta inay Islaam tahay iyo in kale. Markaa bay tiri: haa! Kolkaa baa la yiri: Sidee Ilaah u taqaan? Markaas bay cirka farta ku fiqday, asxaabti baa waxay isku qabteen naagtluu waa gaalo ee aan dilno yay inaka war sheekoone iyo naagtluu waa islaan oo Ilaah way taqaan. Rasuulkii baa loo tagay oo la yiri: Bal rasuulow, ka warran, naagtii aad noo dirtay markii aanu niri Ilaahaaga waayo? Gacanta bay cirka u taagtay wax kalena ma sheegin. "Naagtluu waa Islaam oo lama dili karo" buu yiri nabigii, maadaama ay Ilaah sareyn ku sheegtay aad bay u fiican tahay, muslimiinta bayna ka mid tahay. Waxaa jira haddii iyada oo roob da'ayo cirka farta lagu fiqo, Soomaalidu waxay tiraahdaa roobku wuu kala xayxaydayaa, daruurtuna way kala tagaysaa, oo dabayl baa galaysaa di'idiina way baaqanaysaa. Maxaa ka dhixeyya cirka farta lagu fiqay iyo roobka kala tagaya Soomaaliduna sida la ogsoon yahay way ka celiyaan qofka farta ku fiqaya marka roobku da'ayo.
- Daahir Afqarshe Farta roobka lagu fiqo waa waxyaalaha lagu diido oo soomaalida kulligood waa isku wafaqsan tahay in aan roobka cusub farta lagu fiqin oo kuwaaba kugula dagaalamaya inaad gacanta duubtid.
- Ciise Soomaalidu sideedaba waa neceb tahay farta wax lagu fiqo, waana sharaystaan, taasina iilama muuqato inay cirka keliya ku kooban tahay, oo ruuxa naftiisa marka aad tilmaamaysid wuu karhanayaa haddii aad farta ku fiqdid. Banaadirkaan caadooyinka ka jira waxaa ka mid ah haddii aad qof farta ku fiqdid wuu kula dagaalamayaa oo wuxuu ku oranayaa: "Maxaad iigu mudaysaa fartaada. Marka waxaan u malaynayaa ama u qabaa in far-ku-fiqiddu tahay waxyaabaha la karahsado ee ayaan ku haboonayn cirka, inkastoo ay ugu duran tahay tan cirka lagu taago markii cirku cusub yahay.
- Daahir Afqarshe In far ku fiqiddu tahay wax laga xanaaqo waxa tilmaan u ah inantii markii la yiri waxaas maxaad u samayn wayday? Ku jawaabtay: "Ma faraaci baan ciyay mise ido fin baan qalay, maxaa farty iigu mudan tahay?" Faraaci waa habeenka dayaxu faraacida la fadhiyo, idhaa finku laayana haddee lamaba cuno. Marka waxay inantu leedahay anigu labadaas midna ma samayn oo sidaa awgeed ma mutaysan in farta la iigu mudo ee maxaa farty iigu mudantahay?
- Axmed Nuur Haddaba qofka farta lagu muday waxa farta loogu muday buu qabaa, oo ama waa gardaran yahay ama wuu xun yahay ama saancadduu qabaa. Marna haddii la yiraahdo far baa iigu mudan waxaa jirta

	dhibaato. Waxaaba dhici karta in sidii roobku u kala eryaysay, qofka la leeyahay far baa kugu mudanna si gooniya loo fuquuqayo ama loo eryayo sida qofka farta ku taaga roobka loo eryayoo kale.
Ciise	Waxaa taa ka sii marakhaati kacaysa roobku markii uu dadka ku sii bato oo uu muddo badan si xiriir ah u da'ayo dadkuna uu karho dhibaatada uu keenayo awgeed, waxaan oran jirray markii aan caruurta ahayn: "Ciroow caacaa, cabsi lagu maray, cirow kala caracirow caacaa cabsi lagu maray, cirow kala carar." Markaan sidaa leenahay waxaan qabnay in gacmaha aan ku taagayno roobku ku kala cararayo.
Axmed Nuur	Waxaa kaloo la oran jiray futada ayaa loo rogtaa si roobku uu u kala cararo.
Daahir Afqarshe	Daba-rogga waxaa loola jeedaa, malaa'igtii roobka wadday baa ka xishoonaysa habarta dabada rogatay amase qofka kale ee dabada rogtay.
Dhegaweyne	Waxay kaloo soomaalidu tiraahdaa si roobku u kala cararo: "Geel jire futadii aan fayooneyn laguu foorari" geel jiruhu muddo badan buusan biyo arkin, kolkaa aan fayoobeyn waxaa looga jeedaa, aan nadiif ahayn oo wasakh badan, maadaama wakhti badan la dhaqin.
Axmed Nuur	Waxaa la yiri qofka haddii uu madaxa gacmaha saaro dhibaato ayaa ku jirta. Marka maxaa loo baasaysanayaa? Ujeedada ka dambeysaase maxay tahay? Weliba waxaa la yiri masa lugaleyda baa madaxa gacmaha saarata markii la dilo, sidaa darteed abeesa lugaleyda lama dilo baa la yiri.
Daahir Afqarshe	Madaxa gacmaha la saaro waxaa la leeyahay waa hiig oo ilmaha looma ogola inay gacmaha madaxa saaraan. Sacii geesaha weynaa oo weyshu ka dhimatay "adoo weyshaadii kuu nooshahay baan madaxa gacmaha ka qaad kaa kari waayay" buu yiri kii lahaa. Geesihiisa waaweyn buu ka dhigayay gacmo madaxa la saaran. Haddaba madaxa gacmaha la saaro balaayo iyo hoog bay tilmaamayaan, ilmahana hooyadood way dishaa haddii madaxa gacmaha saaraan.
Fiqi Buraale	Waxaa la yiraahdaa madaxa gacmaha lama saaro, waxaana arrintaas u badan haweenka oo markii ay barooranayaan ama dhibaato iyo balaayo ku dhacdo madaxa gacmaha saara. Raggu badba madaxa gacmaha ma saaro. Kolka ina Cabdulle Xasanna waa tii uu yiri: "Saddex baan nacay: been baan nacay, dheregna nacay, baroorna nacay. Been nacay dadkaa kuugu barta oo ay kaa ban marisaaye. Dheregna nacay ninkii xalay bogtay yaa baahan subaxiye. Baroorna nacay wixii baxay hadday soo bedeli weyday." halkaa wuxuu Sayidkaa ugu gabyayay haween inta ninkii ka dhintay madaxa gacmaha saartay. Kolkaa marba haddi aad aragto madax gacmo saaran waa meel lagu ba'ay.
Ciise	Yaraantaydii waxaan xasuustaa in nala dili jiray haddii aan madaxa gacmaha saarno, waxaana nalagu oran jiray abtigaa ayaa dhimanaya haddii aad madaxa gacmaha saartid, marka qofkii madaxa gacmaha

	<p>saara wuxuu ka dhigan yahay qof abtigii dilay oo ugu tala galay inuu dhinto.</p>
Axmed Nuur	<p>Hooyooyinkuu waxay na oran jireen: madaxa gacmaha lama saaro. Sideedana madaxa gacmaha la saaraa waa musiibo, qofkuna wuxuu madaxa gacmaha saaraa markii uu la kulmo wax uu la yaabo ama la ashqaraaro oo maskaxdiisa ka weynada. Bahasha la yiraahdo masalugaleyda ayaa markii la dilo madaxa gacmaha saarta, waxaana la yiraahdaa waa uubato ama waa uubataynaysaa oo balaayo bay u yeeranaysaa. Marka qofku haddii uu madaxa gacmaha saaro wax u dhiman oo kale ma jiraan, oo waana habaar oo waa uubataynayaan baa la yiraahdaa. Madaxu waa meesha ugu sareysaa markii uu qofka madaxa saarana waa ibtilo weyn.</p>
Fiqi Buraale	<p>Marka la leeyahay hebel weer buu qaatay ama hebel gambo ayuu xirtay waxa weeye kicin iyo murugo. Kolkii la yiraahdo hebel baa weer xirtay waxa weeye reer hebel aa la dagaalano. Hebel baa gambo xirtay waxa weeye haddaan gambadaas layga goynin oo waxaa dhacay la iiga aarin gambadaas furi maayo ee haween baan iska dhigayaa. Madax gacan saarkuna waa kuwa yiraahda haweenku: "Alla ba'ayoo balan balayeey" oo taasi waa alhuumo xagga haweenka buun ka yimaadaa.</p>
Daahir Afqarshe	<p>Waxaan oo dhami waxay ka socdaan ciilqab xad sare gaaray oo habaaran galay. Markaa haweenku waa inay labada gacmood oo isdhaafsan madaxa saaraan. Raggana taa waxaa uga dhigan markii uu fartiisa murdisada ah dusheeda sare qaniino, hoosta lagama qaniino ee dusheeda baa la qaniinaa oo wuxuu yiri Sayid Maxamed: "Nin malyuun dhan kaa dhacay waxaad caro miraadaaba, waxaad faraha maarkooda sare maruun qaniintaaba, goortii Ilaah ku maqalo yaa mawdku ku adeegi." Markaa inay tahay caro xad gaadhay oo ibtilo ah yey halkaa kaa tusaysaa. Waxaa kale oo taa ku tusaysa inantii yarayd ee Soomaaliyeed oo wiilkii ay wada ciyaari jireen weyday kolkaa bey habeenkii dambe saar tuntay, waxay tiri: "Kuwii Saaroole dilayey haddaan sarac loogu tegineey, Wallaahi inaan sinaha bixinnoy, Wallaahi inaan saraha geli". Wallahi sarahaan galayaa sinahana waan bixinayaan bay tiri, haddii aydin saraciina oo dhami ku duulin nimankii Saaroole dilay. Marka madax gacmo saarkii bay ka dhigan tahay, illaa saaxiibkeed baa la dilaye.</p>
Axmed Nuur	<p>Aan ka sii gudubno oo ka hadalno geedka la yiraahdo 'geed-dhallan' waa geed dhirta ka mid ah waxaana la yiri lama gooyo o haddii la gooyo cawaweer baa la gooyaa, oo dadka waa lagu huuriyaa, cilmi weyn buuna ku fadhiyaa. Haddaba geedkaas maxaa loo baaseystaa? Waxaa kaloo ku dartaan harka habeenkii la fariisto, muxuu dhibaato keenaa?</p>
Daahir Afqarshe	<p>Geedkaas hooyo oo dhan baa ku shaqaysa, wixii jin xaggiisa ka yimaada yaa geedkaasi ka xoog roon yahay. Geedku waa boqorkii ashjaarta (geedaha) isagaana xukuma, guryaha laga guuray buuna ka baxaa, saalada xoolaha buuna ka baxaa oo aan laga wayin. Miro yaryar oo cascias buu bixiyaa, caleenna waa leeyahay. Naag suunogoys ah waxaan ahaynina xidikiisa ma taabtaan. Naag</p>

dhalmadays ah oo caadadii ka dhamaatay ayaa xididkiisa soo bixinaysa, amase haddii kale nin wadaad ah oo yaqaan quraanka laga akhriyo oo laga yaabo inuu bariisna hoostiisa geliyo ama xayr dubaax ah oo uu maro iyo wax ku xiray meeshii uu xididkiisa ka soo saaray. Xididkiisa ayaa dabadeed wax lagu shiilaa, kolkaa baa ilmihi la dhadhansiyaa, sankaa loo mariyaa, halkaa madaxaa lagaga dhoobaa, haddii wax jinni uunsi uu ku leeyahay uu soo galo meesha geedkaas baa xoog badan, geedkuna waa sayidka dhirta dhulkeena ka baxda oo dhan.

Fiqi Buraale

Soomalidu cilmiga waayan qorin ee markii aad sii eegto ummadaha waa ugu horreysay. Dhirta Soomaalidu maalintii way harsataa, laakiin habeenkii uma dhawaato; gaar ahaan dundumadu Soomaalidu habeenka uma dhawaato maalintiina waaba la harsadaa. Dundumadu waxay yiraahdaa aan jinnina waa ku jiraa, bahallana waa wehliyaan oo labadaas bay halkaa uga cararaan. Dhirtana waxay yiraahdaan waa jin, marka sayniska xataa waa tan dadka cilmiga lihi yiraahdaan habeenkii cudur buu kugu ridaa, maantiina caafimaad buu ku siiyaa. Soomaalidu waxay tiraahdaa haddiiba aad waqtii habeen ah geed hoostii seexato illow wa illow waad wareeraysaa oo si uun baad noqonaysaa, adogoo daandaansan baadna ka kacaysaa.

Daahir Afqarshe

Sida la ogyahay dundumadu waxay hoy u tahay, masaska waaweyn, bahalkaan aborka ahna oo meesha ka shaqaynaya isaga laftiisa wax cayaar ah moodin ee waa jinni oo quwad baa llaahay siiyay, oo kaana waa laga fogaanayaa habeenkii shaqaysanaya. Markaa dundumo iyadu waa meel sukun ah oo la degganyahay oo maalintii inaad xoogaa ku gama'do mooyaane habeenkii ciidamadii baa soo baxaya, caruurtana waxaa loo tusayaa jinniyaa ku jira oo bahalihii baa jinniyo looga dhigayaa si loo cabsiyo oo ayan u harsan. Geedkana maqnaadiistii uu maalintii oo dhan qabsaday habeenkii buu sii deynayaa baa lagu leeyahay oo habeenkii buu sayaxayaa. Marka qofkii hoos seexdaa isagoo si si ah buu ka soo kacayaa baa lagu leeyahay kolkaa qof baqana oo leh yaan iftiinkaaga la arkin ama balaayo oo leh oo col ah oo geedka harkiisa ku dhuumanaya ma ahee nin kale oo Soomaali ahi weligii har ma seexdo.

Ciise

Waxaa la yiraahdaa geedka marka la goynayo lama wada jaro ee laan baa laga reebaa sidaana waxaa loo yeelaa geed walba nooc jin ah ayaa saaran oo geedka markii aad jarto wuu kugu soo degayaa, waa kuwa aan dhulka ogolayn oo doonaya inay dul saarraaddaan geed, haddii aad gooysana adiguu kugu soo degeyaa, maxaa ka jira arrintaas?

Daahir Afqarshe

Dadka dhulka oodda leh joogaa markaad aragto hab wanaagsan oo dabadeedna jabis ku noqonaysa oo xoolaha kuu oodayaa waa la gumaadaa oo waa la gooyaa laakiin wax cilmi ah oo hore looga baqanaya kuma arag; laakiin caqliga wanaagsan baaba ku tusaya geedka inaan la wada gumaadin ee ay ku haboon tahay in qaar laga tago maaddaama xagga lexejeclada geedkii weligii loo baahanayo. Wuxaad arkayso oo dhanna llaahay mid walba cilmi buu abuuray, markii aad fahamto kulligii wada gumaad caqligaba wax geli kara ma

aha. Waxayna Soomaalidu taqaan in dhirta waaweyn oo gobka oo kale iwm inaan la jarin dhul badan baana la ogolayn in la jaro in aad laan yar ka goosato mooyaane, maahmaaha oo ah geedka markiisa horeba miro bixiya, geedka oo haybad gooniya leh, geedka oo abaarah loo aayo geedka oo la harsado, geedka oo geed boqrant ah oo laga wada baqo oo la yiraahdo lama taabto, magacii uu qofba kula baxay baa laga baqaa oo waa geed sharaf la baxay, goor walbana caleen buu leeyahay.

Axmed Nuur

Anigu mappa Ciise baan ayidayaa, waayo dadka baddu dhirtay jaraan oo xatab doonyahay lagu guro baa laga jaraa, waxaa kaloo laga goostaa qoriga shalmaanka la yiraahdo, marka nimanka jaraa waxay yiraahdaan geedka gurmago'an lagama dhigo ama lama wada ganguumo oo kulligii lama wada gooyo, sababta oo ah waxaa la yiri ninkii geedka wada gooya sida uu geedka u gungumay baa isagana ilaahay u gungumaa; maxaa jira geedka bahallaa hoosta ka deggan, dadkaana u baahan, waa la harsadaa, kolkaa farac baa looga tagaa quruxdiisa iyo laamihisa o dhanna lama wada gungumo, ninkii saa yeelana cuqubo ayaa ku dhacaysa oo balaayaa asiibaysa waana ma nexe o waxaa la yirahdaa dhir ganguume Allaa ganguuma.

Fiqi Buraale

Asalkeedaba reer xeebeedka xoolo dhaqatada waa ka ilbaxan yihii, waana ka dhibyar yihii, dhirta u baxda reer xeebeedkana waa dhir nafac leh oo ama waa moxor ama waa dhirta kale oo wax lagu dhisto wax kastaba ha ahaadeene. Marka hawdka, Nugaasha, banka iyo dibirkuna waa kala dhir badan yihii. Bal matal dadka xoolo dhaqatada ah oo haws degaa dadka kale waa ka dhir badan yihii, damal bay leeyihii, qurac bay leeyihii, galool bay leeyihii, qanrro bay leeyihii, dhufeco bay leeyihii, yooco bay leeyihii, lebi bay leeyihii, yucub iyo cadaad bay leeyihii nooc ayan lahayni ma jiro. Laakiin dooxooyinka badiba dhirtoodu quraca bay u badan tahay waxaa kaloo raacana waa higlo iyo maygag iyo qalaanqal iyo caday. Buurtuna dhir kale oo ka sii duqan ayeey leedahay. Meelaha banaanka ahna sida karamaan oo gobolka Sanaag ku taal iyo meel ka sokeysaa oo u dhaxaysa buur cananood iyo buur dhaab oo la yiraahdo baarcadde midina dhir ma laha, dhirtaasu dadkaasu waa kaydsadaa oo sida reer hawd u gooyo uma gooyaan, waxaana anigu qabaa inay lexijeclo ahaan yahay. Matalan waxaa jira waxarro yar yar oo loo bar gooyo ama geel dhalay oo ramad oo ka reeb ah oo loo laamagooyo, markay geeduhu jeedsadaan dhinac dhinac baana laga gooyaa ee lama wada gumaado, waxaana loo yeelaa kaasi intuu baxaayokan ha sii cuneen keyd ahaan baa loo sameeyaa. Hawdkase waxaad arkaysaa kaymo dhan oo ay dab gasheen oo ay yiraahdeen ha banaanaadeen oo guga dambe geedo haka soo bexeen, tan dambe oo aad idinka hadda sheegaysaan nooc walba way noqotaa. Maxaa yeelay dadku kalana caqli badan, kalena cilmi badan. Geedkuna waaba lagama maarmaan in wax loo reebaa.

Axmed Nuur

Horta gumaad waxaa weeye dhirta baa la dhameeyay, ganguunna waxaa weeye geedkii baa jirrida laga jaray oo aan waxba looga tegin oo gurma goyn laga dhigay, haddana hawdka iyo dhulka qararka ah waxaa dhir badan qararka, waayo dhirta doonyaha lagu qaado waxaa

laga jaraa meelaha qararka ah. Haddii laga jari lahaa dhirtaas hawdkana deserto ayuu noqon lahaa. Matalan waxaa la yiraahdaa Bari dhir ma leh, waa been, isaga ayaa dhir badan ee waa la jaray, maxaa yeelay dooni saddex kun ama afar kun qaada baa qori laga buuxinayaa. Markaa waad yaabaysaa haddii dhulka qaarkii dhirtaas laga jari lahaa sida Mudug iyo Galgaduud ama Nugaal, Mudug iskaba daa waxaaba la yiri Murdug.

- Daahir Afqarshe Midkaas aan xoogaa kaaga kordhiyo oo aan aniga ka arkay arrintaas. Waxaa jiray anigoo yar oo kuray ah oo aan weynayn oo aan shaqo qaban oo nin dhallinyaro ah yaa wiil aan adeer u ahay addin lagu dhuftay. Wiilku geel buu la joogaa, wiilkii baan wadaaddo ugu yeeray oo aan iri Qur'aan ku akhriya, qardhaas/xirsi baa loo dhigay. Dabadeed wiilkii baa bogsan waayay. Ayaantii dambe ayaan gurigii ka guurnay oo guri kale degnay, goor maqriba baan wiilkii oo baxaaldegaya oo qaylinaya oo dhulka isla dhacaya ayaan aniga soo hoyay geelii. Hooyadiis baa haysa wiilka markaasaan anigu ka qabtay wiilkii oo awal weyska dhutinayaye sidii ka bedelan, wuxuu llaahay iga yeersiiyay dhar cad ma haysaa? Maro maxmuudi ah baan hayaa bay tiri, wiilkii waaba dhacay. Islaantii baa intay furtay sanduuq ka soo furtay ka soo bixisay maradii maxmuudiga ahayd waan soo qaaday oo wiilkii oo jiifa ayaan dusha kaga dhuftay. Wax cilmi ah oo aan u aqaan ma jirto, waa ku kala bixiyay markaasaa wiilkii marada igu dhuftay islaantii hooyada ahayd halkaasay fadhidaa, markaas baa nin cod weyni wiilkii ka dhex hadlay oo yiri: "Waryaa wiilka ma adeer baad u tahay?" "Waan ahay! Oo haal!" war un baanu isla gallay, mana arko wiilkii unbaa iska daldalmaya, reerkina is asoo wada wareeg oo meeshii buu isagu yimid markii hadalkii iyo wixii la maqlay, markaasuu wuxuu yiri: "Waxaa yeysan ii soo dhawaane xagga iga gee" garkaan isu gelinay dooddii ninkii wuu noo warramay "waxaan nahay jin" wiilkanna dundumo ay ka boodboodayeen isaga iyo yar yar kale ayaanu addinka wax kaga dhufanay oo ka asiibnay, dharkaan baanuna doonaynay oo wiilku waa iska ladnaanayaa oo dhibaato ma jirto, waase idiin warramaynaa. Ma muslin baad tiihin mise gaalo, waxay yiraahdeen muslin intaan dhibaatada geysanaysaan maad noo warrantaan, haddaad muslin tiihin. Anaa intaan nin iska dhigay ayaan dhiiraday. Markaas baa la yiri adna nin yar baad tahay oo waxaanu ka baqnay inaad tahay nin yar oo aan wax aqoon, reerka intiisa kale wax tukado ma leh. Dabadeedna mar haddaad garatay innaanu dhar iyo waxaa doonayno saasaan kuugu warramaynaa oo mar haddaan imminka is wafaaqnay wakaa. Laba guri baanu kala degganayn annaga iyo wiilka aabihiis, markaas baan iri wiilka aabihiis ma idiin doonaa? Kolkaa buu yiri maya. Halkaa aad habeen hore degteen oo gabadha yari idinka seexatay baa gugumo weyni marayaa keynta, kaasaan kaaga baqaynaaye meelna ha qaban ee guriga joog. Markaasaan iri: "waan isku khatalmaynaa ee dhulka aanu iska ilaalino ee aad degentiihin "horta waxa dundumo la yiraahdo waan deggan nahay ee iska ilaaliya" buu yiri "geedka qurac la yiraahdo isna waan degnaaye iska ilaaliya, mar hadduu quraanyo leeyahayna waxba haka taabanina ee iska daaya, kan kale oo aan quraanyada badneynina hawada jarina illeyn quraca oo dhan wax baan ku leenahaye, dogob jiifa oo dhacay haddaad aragtaanna geedkaa haku fariisaninna hana ka tallaabsanina ee iska ilaaliya waan

deggannahaye oo waa noo hoy.” taasi waxay ku tusinaysaa in dhirta umado degganyihiin, sidaa darteed aan loo baahneyn in la gingimmo yeysama lagu ammaanayey.

Fiqi Buraale	Horta wax waliba dabakeen wey dhalaan, xagga Soomaalidana inanka dabakeenka ahi waa khatar, waxaana la yiraahdaa colka uu la socdo wiilka dabakeenka ahi marna ma guulaysto anigu lama duulin mana jaribin, laakiin Soomaalidu sidaas bay tiraahdaa. Gabadhu haddii ay keento xagga dambe waa barwaalo baa la yiraahdaa, xoolaha iyo dadkabalabada waxaa la yiraahdaa dabakeen wixii aan caadigii la arki jiray u dhalaan oo meeshii ay qaarka hore keeni lahayd qaarka dambe keena. Sideedana dabakeenka, xolo iyo dad mid kastana ha ahaadee qaarna waa la sharystaa qaarna waa la khayraystaa. Bil matal waxaa la yiraahdaa gabadhu haddii ay shanshada ka jabto waa falxad oo naagta shanshada ka jabtaa waa la barwaaqaystaa. Waxaa kaloo la yiraahdaa naagaha cirbahooda la eega iyo boqnahooda, marka intay naagta dabakeenta tahay misna cirbaheedaas hoose amase rays ma gaadhadu ayan godnayn ee dhulka wada dhigto cagta waa tan la sii qaataa laakiin naagta dabakeenta.
Axmed Nuur	Gabdhaha la yiraahdo dabakeen magacyo baa loo bixiyaa, oo dabakeen baynu maqalnaa oo guurkeeda waa laga fogaadaa oo raggu markuu damco waa la haybiyaa. Maxay tahay dabakeeni? Maxaase reebanti ka dhigay?
Daahir Afqarshe	Caadadii horta, caruurtu u dhalan jirtay bay ka duwan tahay, oo waxaa caado ahayd in dadka marka uu dhalanayo horta labada gacmood iyo madaxa keeno, haddise uu majaha keeno dabakeen baa loo yaqaan oo caadadii loo dhalan jiray wuu ka duwan yahay, dadka qaarkii waxayba leeyihiin dabakeenku waa khayraad iyo falxad, qaar kalena waxay leeyihiin waa reebanti: gabadhu haddii ay dabakeen tahay oo aan wiil ku mataan saney waa reebanti, haddii uusan wiil la socdo waa khayr oo waa farxad iyo barwaalo oo “maromasaar” baa la yiraahdaa, oo maraa lagu duubaa markay dhalato. Ariga laftiisa haddii dabada keeno, naysha iyo waxarta iyo waxyaalaha caynkaasoo kale ah maromasar baa la yiraahdaa oo maraa la saaraa, marka sidaa la leeyahay magacaa dabakeen baa la diidayaa oo waxaa la oranayaa; “waa waxar oo maro masaar ah” geelo asaga dabada ma keeno, mataanona beri beri uun baa la sheegaa, laakiin anigu weligay ma arag geel mataaneeyay geelu kama mataaneeyo arigu kama ma-geeleyow waa tii kii gabadha weydiisanayey oo lagu lahaa gabadha kaalay noo soo saar aan la cayaaree, waa tii loogu ducayne ah oo raymagaadhadeedu ay godantay, tan raysmagaadhadeedu ayan godnayn ma gaadho ee waa nuskeed. Inankuna haddii uu dabakeen yahay marka uu colka raacayo ama dhiig baa laga keenaa ama colkaa loogu daba mariyaa; laakiin marna looma ogolaado inuu ugu hormaro oo waa nucus.

6 - SAXAN IYO SIXIR III

Axmed Nuur Maanta doodeenu odyaalow waxay ahaan doontaa tii shalay ayeynu

	ku daba qaban doonaa, shalay waateynu ka hadleynay waxyaabaha la baaseysto ee loo yaqaan in ay dadka ka reeban yihiin, marka maanta meesheeni beynu ka sii wadeynaa Dabakeen beynu shalay joognay maantana waxaynu ku xijineynaa Bacaw. Bacaw waxaad mooddaa in xaggan koonfurka waxaa looga yaqaanaa gabadha ka reeban ninkeeda ama reerka ay ka dhalato. Fiqi Buraalow Bacow maxaa loo yaqaan? Maxayse ay ka reeban tahay?
Fiqi Buraale	Horta aynu kala soocno Soomaalidu waana wada degtaa waana kala degtaa, lajhado kala duduwanne way leedahay oo qolaba si u taqaan. Bacow waa jiraa oo bahal xun oo ura oo sida laale'eg; laakiin biyo leh oo aboorka lagu shabaho, markaad saa u taabatana biyo badan. Nin amahab ama ishaaro xunna waa Bacow baa la yiraahdaa oo waxaa lagu tilmaamayaa bacawgaas ruuxiisu inuu qurmoon yahay; kolkaa ninkaa waa bacow oo waa nasiib xun yahay baa la yiraahdaa. Bacawguna wuxuu sameeyaa dundumooyinka yar yar oo cawska hoostiisa ah wuxuuna cunaa rarada aqalka iyo yacayga , gurigana kama baxo oo isagu dundumaayinka ma tago. Gabadha bacawda ah waa la isku caayaa waxaana la yiraahdaa waa inkaar oo waa la isku cayaa oo waxaa la yiraahdaa: Bacowyahay xumi. Haseyeeshi bacawdu waxaa weeye naagta guri buuxa soo gasha oo waxay ka dhinto mooyee aan waxba ku kordhin oo nasiibka daran, oo waxaa la yiraahdaa; "bacaw buu hebel guursadayoo reerkii waa ba'ay" meelmeelna waxaa laga yiraahdaa, waa qumayo. Waxaa kaloo la yiraahdaa ninkii sidii uu u guursaday naagtaas bacaw bay u noqotay oo arigii baa tarmi waayay, geeliina cudur baa ka galay, isagiina busi baa ka bixi waayay, haseyeeshi ereyga bacow waqooyi lagama yaqaan.
Axmed Nuur	Daahir Afqarshow adigu maxaad ka xasuustahay bacawga iyo bacawda?
Daahir Afqarshe	Waa sidaa uu u sheegayoo aniga iyo Fiqi Buraale isku meel baanu ku soo kornay oo isku lahjad baanu nahay, bacawga waxaa loo yaqaanaa quraanyo gudguduudan oo sameeya dhoobo oo aan ahayn sida aboorka oo guriga aqal Soomaaliga ah ku baxda oo yacayga cunta oo guriga marka ay soo gasho qurmunkiisa laga yaabo. Hooyooyinkuna danbas ama saalo geel bey ku daadiyaan, markaas baa bacadkii hore oo uu samaysanayey ka baaba'aa, markaa buu meel kale wareegaa. Bacawga horta nooca caynkaas ah oo quraanyada jaadadkeeda ka mid ah baan u aqaan. Bacawda waxaa u aqaannaa sacaado darrada naagta wadata oo guriga marka ay soo gasho weligiiba wax nusqaana ma ahee wax hurumar ah aan lagu arag oo waxay Soomaalidu tiraahdaa naago iyo fardaba waa hodo, amaantana waa isku raacaanoo waxaa la isku yiraahdaa 'guudlaho', labada guudlahana waa laga faaliyaa. Guriga farduhu joogaanna sida qaalibka ah qani buu iska noqdaa oo waa shaywanaagsan, oo iyagu bacow ma leh oo waa saacido wanaagsan yihiin. Haweenkuna waa saacido wanaagsan yihiin, laakiin reer haddii aragto horumaray nasiib wanaagsan iyo haween baa horumariyay; reer baaba'ay haddii aad aragtona nuqsaanku wuxuu kala socdaa oo saacidada loo egaa haweenka; waayo reerka markii gabadha la guursaday reer dhaqan buu ahaa oo la haweystay in naag la soo geliyo oo laga yarad bixiyo, iyada la yardo oo

reer weyn oo horumar sameeya oo dad iyo duunyaba ka dilaacaan noqdo. Reerkii haddii dabadeed tallaabadii uu qaadaba nuqsaan noqoto, illeyn markii hore wuu dhaqnaaye, wax walibana inay kala saaciida wanaagsan yihin waa aynu ognahay, gabadhii markaa ceeb ka fursan mayso oo waxaa la oranayaa iyadaa nasiib darro la soo gashay, magaceediina markaas baa la yiri "Bacow". Bacawda erayga la yiraahdana halkan ayuu ku badan yahay oo laga yaqaan, laakiin xagga wuxuu gaaray markii Soomaalidu is dhex gashay.

Axmed Nuur

Horta Daahir Afqarshow waad ku mahadsantahay eraygaagii, maahmaahdii ahayd, waxaa leh hoo do haweenka iyo fardaha, eraygaasii wuxuu yahay, "hoodo iyo haydaaraba haweenka iyo fardahaa leh" – dadyowga xoolo dhaqatada ihi saas bey dhahaan. Waxaa kaloo jirta maahmaah kaleetoo ahayd, saddexda la fuulo ayaa baasaysi leh, waxay yiraahdaan saddexda la fuulo waa fardaha, waa haweenka, waa doonyaha. Saddexdaas la fuulo ayaa waxaa leh baasaysi, saddexdaba waa laga eegaa baa la yiri, reerkaa markay ku soo galaan, faras markuu reerkaaga soo galo waa la eegaa baa la yiri oo bal reerkaa waxaa ku biiray waa la eegaa, faraskaasu ma mid loohar ah miyaa o ninkii fuulaba la dilaabaama mid sucan baa? Hadduu yahay mid hoo do leh oo lagu guulaysto, waxaa la yiraahdaa alleylee faraskaasu waa noo sancan yahay. Doonyaha waa laga eegayo haddii doonyo aad gadato ama aad samaysato, maalinta doontaas aad badda gayso ayaa reerkaaga guriga laga eegaa baa la yiraahdaa, oo laga faliyaa. Soomaalidu waxay tiraahdaa: "Maxay doonidaas kula soo gashay? Illayn doonidu way ka weyn tahay faraska iyo haweenka wax culus weeye. Kuma-naal baa gelaya, waxayna qaadaysaa bad bay maraysaa, meelo khatar ah bay tagaysaa. Mar marka qarkood iyadoo laba boqol qof sidda iyadoo inta malayn oo xoola ah wadda ayaa badda ku shiidi oo banaan kula tegi. Marka waa laga faaliya in doonidaa burji kula soo gashay tahay iyo mid burji darro kula soo gashay inay tahay ayaa laga eegaa baa la yiraahdaa. Waxaa kaloo la eegaa baa la yiri haweenka. Haween taa habeenka gurigeega laguu keeno ayaa rarkaaga la eegaa. Roobi maxan da'ay, waxyaalaha ay tahay, reerkii wax ma ka maqan yihin? Haddii reerkaaga wax laga tabo, walow Allah ha ka dhigo cirbadba hala waayee, haddii reerka subaxii markuu waaga baryo laga waayo, waxay yiraahdaan "naagtaas hooda ma leh oo waa saancad ama waa bacow, ayay yiraahdaan. Anigu intaasan kuugu sii kabi lahaa. Waxaa xasuusiyay maahmaahdaas. Maahmaahdaas waxaan ka sii waryay aabahay wuxuu oranayay: Macallinkay, macallin Geedi Xasan wuxuu oran jiray: saddexda la fuulaya horta waxay leedahayama saacidaysi leh ama baasaysi leh bay oran jireen, ayuu oran jiray buu yiri. Tan halkaa aan ka baxo. Wuxaan sii gudbayaa waxyaabo ee eray kaleeto ah oo Soomaalida aad ugu badan. Gabadha la yiraahdo hoos ka bidaarley, ama hoos ka xiiran la yiraahdo soomaalida way baasaystaa, oo way neceb yihin ma fiicna ayaa la yiri. Maxaa lagu baasaystaa? Maxay ku xun tahay? Bal adigu maxaad ka oran lahayd?

Fiqi Buraale

Horta bal aynu ka sheekaysanee, eraydatan la sheego nin waliba suu u yaqaanaa. Markaas marka la leeyahay hoos ka bidaarray ama soo xiirato la leeyahay waxaa weeye eray loola jeedo asluub oo sida wacan

la Tilmaamayo, maxaa yeelay ninka waana sheegaya waana sheelayaa ayaa la yiraahdaa. Hebel waana sheegayaa waana sheelayaa. Markaas waxaa la yiraahdaa ee marka dadku waa weynaado, Ilaaha weyne, waxaa la eegaa timan badan oo soo baxa. Balmatal ninka haddu garka u soo bixi waayo, markhaatiba ma galo, oo rag waa garlay nimadaaba laga saaraa oo garmallay baaba la yiraahdaa. Haweenkuuna waxay isaga xinif badan sida ragga isaga dhakhsanin ayay iyakuna wax isaga dhakhsanin. Waxay isku ogaadeen yay misna isku caayaan. Marka haataan labada erey haweenka ayaa laga hayaa: soo xiirato iyo hoos bidaarrey labadaba haweenka ayaa laga hayaa. Illayn rag afkiisaba uma quuri karo oo ma oran karo saasaa ahayd. Maxaa marka intaa lagu daraa? Naagta hadda labada cayka lahayba waxaa la yiraahdaa hoo ma leh. Haddaba hoodadii aynu eegno maxay tahay? Nin reer Cadmeed ahaayoo Axmed Cali la oran jiray oo dadka diinta gaalada bartay ahaan jiray yaa la yiri: "War guurso" Markaas uu yiri: "War guursan maayee iga daa" Markaas aa la yiri: " Illa wa illa guurso" oo "Yaa wax i siinaaya?" buu yiri "War naagtus risiqeeda wadataayee guurso!" "Ma saasaa?" "Haa" "Waan guursanayaa!" buu yiri. Toddoba maalmood buu lahaa "Maxaa kuu cad maxaa kuu madow?" maalintii siddeedaad yuu wuxuu yiri: "Niman baan casumayaayee qado samay" Wuxuu u dhiibayaa ma jirto. Goortay laba iyo tobanka duhurnimo ahayd buu yimid guriga: "Na qado ma samaysay?" Iyadana fariid ma ahayn isma ayn oran kolley meel uun baan dayn ka doonidoontaa xoogaa wax iska hagaaji isma ayna oran waxay tiri: "Dee adna saaka waxba nooma aadan dhiibin anna lacag ma hayninoo wallahi dee waxba ma samaynin". Oo hadda todobadaan maalmood ee risiqeeyga cunaysay maanta risiqa aad badata meeyay?" Risiqaad badata xaggeed gaysay illayn kayga uun baa toddoba maalmood cunaysay. Marka waxaa weeye hoodada tan laguu sheegaya miday naag waa si dadban maxaa yeelay marka ninku naagtus guursado, habeenkaa u hoydo, yaa ninna farxaan iska yahay kii farxaan ahoo furfurano waji wanaagsan oo yuu iska noqonayaa meeshuu u dhaqaaqaba wax buu ka soo helayaa. Ninna kii aabbihii dhaloo hadduu xoolaysto wax ka daysta uu u diidaya, markaasaa wixii la siiyaba ayana tarmaynin. Marka waa tan la yiraahdoo: laba nin oo isla egoo, xoogga isaga mid ahoo doodda isaga mid ahoo deeqda isaga mid ahoo socodka isaga mid ahoo raganimada isaga mid ahoo wax walba isaga mid ahoo laba naagoo ayaa is dhaafiya. Wixa weeye, ama dhaqaalhooda ama hoodadooda ama hawlagaaadkooda ama farsamadooda ama yacaykooda ama dadwadnimadooda ama xasogaalkooda ama hawlogaadkood waxyaabahaas ayay calaashan isku dhaafiyaan ninka. Waa taa la yiraahdo: "Gaarogaabmiyay guri waa haween": Maxaa yeelay nin ragga ah dibad waa ka shaqayn karaa laakiin guri kama shaqayn karo, mana dhisi karo, wax waa soo hoohin karaa, laakiin guriga hoostiisa wax allah waxuu ka tari karaa ma jirto. In yar oo waxba ahayn baa naagtus waxay ka dhigaysaa wax lala yaabo hadday cunto karisana macaankeeda waad la yaabaysaa hadda gogoshana waad la yaabi naagta wanaagsan. Laakiin naagta kale haddaad boqol shay u dhiibto waa wada xun yihiin. Haddaba naagta la yiraahdo soo xiirato iyo bidaarrey waxay Soomaalidu ku tilmaamtaa naag aan hooda lahayn

reerkay gashaana wuusan israacin.

Axmed Nuur

Intaanan Daahir Afqarshe u gudbinin ayaan waxaa xasuustay maahmaah ahayd: waxaa la yiri: "nin weligii ma gaarto oo nin maalin ma gaarto oo nin sanad ma gaarto". Waxaa la yiri Nin weligii ma gaarto oo ninka kaa naag fiican yahay weligaa ma gaarto. Wax kasto oo aad samayso ragnimo kasta lahow hadduuba kaa naag fiican yahay weligaa gaarimayso. Nin sanad ma gaarto la yiri oo ninkii kaa sahan fiicnaayo xoolihiisa sanadkan meel fiican u soo sahmiyayyoo meel fiican u guurayo, meel fiican u degey, oo xoolihiisi meel fiican dejiyey. Adigana sanadkaas abaar, dhulka abaarta ah oo liitay oo aad xoolahaaga u sahmin, sanadkaa ninkaa gaarimayso oo kaa xoolo fiican kaa nafac badan, kaa irmaan badan, kaa rimay badan, kaa wax walba badan. Nin waxaa la yiri maalin ma gaarto, waa ninkii kaa saanqaad horreya oo maalin kaa horreeya, maalinka gaarimayso. Waxay kaloo sheegeen maahmaah kale la yiri: Raggu waa saddex oo waxaa la yiri: "Jabane jabane, kabane kabane iyo jabane kabane, kabane jabane" afartaas ayuu kala baxaa baa la yiri. Waxaa la yiri: jabane jabane waa nin markiisa hore baa liitay oo naag hoog ah lagu daray, waa jabane jabane, way sii jebisaa. Jabane kabane waa nin liitay oo markii horreetaba hooseeyay markaasuu wuxuu guursaday naag hooda ah oo fiican ayuu guursaday. Isagu wuu jabanyahay laakiin naagtaas aa kaboutay. Nin gabayaayana taas wuxuu ku yiri: Dumar moogee daaimadhashiyo doob kolkaad tahaye waxaad daahirkood garan kolkaad kula dakaataase damisiirka gaarida xishay baa nalagu dawlgalay. Oo gaarida xishay oo kor u soo qaadday ayaa ku jabane ahaa kabane ka dhigtay. Waxaa la yiri kabane jabane waa nin rag ah oo raganima dhaaf ah oo naag xun gacanta u galay. Wuu kabanyahay isagu, laakiin iyadaa jebinaysa oo intaa bowdada ku kala jebinayso oo wuxuu qabto isma taraan oo raganimadiisu ma muuqato oo weligiis col baa ku jira oo gungumo weligiis la dagaallami. Waxay kaloo dheheen: kabane kabane waa nin rag ah oo raganimadiisa dhamme oo naag ragkusooran la yiraahdo oo rag ah oo xigaalad ah oo gaari ah guursaday. Soomaalida aad bay naagta hoodada leh taan hoodada lahayn uga doodeen uga hadleene. Fiqiburaale oo aad naaga badan u guursaday oo aad iyo aad u yaqaana ay ka dooday ee Aw Daahir oo isagana dawr badan ka qaatay cilmigaas ayaan wareejinayaa bal maxaad ka oran lahayd?

Daahir Afqarshe

Waad mahadsan tahay intiiba indinkaa wada qaatay maxaan la oran lahaa? Kalmadda aad i weydiisey oo ah hooskaxiiran ninkii af soomaali yaqaan waa kalmad mafhumo ahoo uu iska garanayaayee caadadii ragga iyo haweenkiiba ay lahayeen kolka qofki mar hadduu ka duwanaaday marka dabadeed camalka ka duway oo marka wax weyn isaga nasibkii la kulmiyay baa lagu dhaliilayaa. Kolkaasaa la ogaaday inay lahay cawodarro. Markaasaa caynkaas ahaydba tii caynkaas ahaydba inay reerka la gashay hooda darro la ogaaday, kolkaasaa markii arrinta aad loo sii falanqaynayo yaa la yiri: hebel naag caynkaas uu guursadayoo wax Allaale wax u kordhay toona ma jiraan oo waxaa la yiri naagta baa joos ka dhibaan ah oo saaciido ma leh. Laakiin ma maqlin rag hoos ka bidaar. Garmalleyto ayaa lagu sheegaa laakiin garmalleyluhu si kale uun baa loo ceebeeyaa oo marag ma galo iyo

haybaddii weynaydee garku lahaayoo wax baa ka maqanoo, isagu saaciido darro lagu sheegaa ma jirto.

Axmed Nuur

Oo anigu waxaanba mala hada waaba lagu cayaayoo: bisqankii baa ku dabran iyo bisqanya weyno iyo waxaas la dhahay, waa la caayaa isagu waxay u tahay ragga cayday u tahay baa la yiri. Saddex baa la yiri haddii lagu arko saddex: mid tolkaa baa leh oo mid adigaba leh, waxaa la yiri haddii laguugu arko timo madaxa kaaga yaal tol badan lahayn. Haddaad tol leedahay inta timahaas kaa soo bixin baa lagaa xiiri lahaa. Haddii timo hoos kaaga baxay oo hoos ka xiirantaa gabadha ku sheegayso hoos timo kaaga baxay laguugu arkana adaa iskale ceebtaas oo raggu ku cay oo doqon baa tahay oo ma fiicnadiyo nin hufan ma tihid. Ceebna waxaa iska leh naagtaada baa la yiri. Waxaa iska leh garkaaga oo kala taytaya leh oo aan xiirmaynoo si xun u xiiran ama si xun u baxo ceebteeda naagtaada iska leh. Waxaa la rabay garkaaga iyo sharuubahaada inay muraayo kuu noqoto, kuu eegtoo ku tiraahdo: War garka maad iska xierto war maad saas iska yeesho, ama soo booddo kuu diirto oo kuu fiiriso oo sharibaha kuu muuqdo oo wax kuu qabato. Haddii markaa garkaaga sharaf xumo ka muuqato ceebtaada naagtaada iska leh. Horta ragga in hoosta tima ku yaallaan ama dadka shuun yiraahdaan ceeb bay ku tahay, "bisqan buu leeyahay ama ma gudan waa ceeb". Anigu dhinacaas ayaan u arkaayay. Mid kaletona waa yiraahdaano, erygan erey baan ku saa'idinayaa, erey kale baa jiroo, waxaa jira naagaha midda aynu ka niri hoos ka xiiran iyo hoos ka bidaarray ama bidaarley. Mid kaloo lagu daro ayaa jira oo mala inaad igu raacaysaan iyo in kale ma ogiye hoos ka hula. Waxaa loo qarinayaa waxba ma leh. Walow ay tahay naag aan shaqadeed tarino o shaqadeedu aan istarin oo burji xun oo wax lastoo qabanayso qaymaheedu badan yahay laakiin liidata oo hooska ka hulgan maxaa ka oran lahayd?

Fiqi Buraale

Horta hooskahulgan. Hulgan asalkiisa waxaan u aqaanna qofka hebel la yiraahdaa wa hula yahayee wax ha la siiyo, war wiilka waa holganyahayee waa sidee caanuhu miyayn deeqin? Shaqadu waa hula tahay si wanaagsan ha loo qabtoo xaggay dhiliil ku leedahay? War gabadhu waa hulgantahayee waana shaqaynaysaayee waa sidee? Maxaad loo eegiwaayay, waxay kabayso ma la siiyo. Afadu marka la leeyahay, hula wax baa ka maqan. Mar waxaa ka maqan waa badnyihinee. Ma iyada baan howl kar ahayn oo aan howsha qabanin? Ma ninkii qabay baa u duran? Ma reerkay ka soo jeedaa u duran? Miyay arradan tahay? Ma burji xuntahay? Ma wixii loo heli lahaa laga hagranayaa? Oo waa loo canaanayaa waxaa la leeyahay waa holgantahayee wax ha la taro. Marka hulganaansho waa wax qofka ka maqan oo la doonayo in wax la taro, marka iyadii inay nasiib xuntahay iyo in wax ka maqan la siiyo horta lambada mid uun weeye, laakiin anigu waxaan u aqaanna in wuxuun meesha ka maqan yihiin.

Axmed Nuur

Marka tilmaan ahaan bay waxay u dhahaan hebla waa hoos-ka-hulgan, macnaa alaabti ma leh weeye. Waa hoos ka xiiran ama bidaarray, saddexdaa weay waa ku qariyaan markay rabaan inay gabadhatan eraygaan oo asluub ahaana sidaad haddaayey sheegayseen adiyoo

- Daahir Afqarsheba ayay dhahaan.
- Fiqi Buraale Waa la dhaliilayaa oo ceeb baa la saaraya.
- Axmed Nuur Haa, waa dhaliilayaa hoos-ka-hulgan iyo hoos ka bidaarrey iyo hoos ka xiiran aan u sii gudbee gabadha la yiraahdo laab xuunshaley waa la baasaystaa oo waxaa la yiraahdaa faraxuunshaley waa naag sacaado xun ah oo waa bacow, maxaa lagu saadaystaa, oo naagtaan faraha is saaran weeye, marka bal aan ku horreyo Daahir Afqarshe. Bal Daahirow faraxuunshaleyda naagta tan la yiraahdo ama faragommodda leh oo fareheedu is saaran yihiin ama isku tolan yihiin oo faratolanta ah maxaa lagu baasasaystaa? Bal maxaad ka xasuusataa?
- Daahir Afqarshe Mahadsanid, Faraxuunshaley anigu saa uma aqaane waxaan u aqaanna in faraheedu kala taagtaagan yihiin. Tan qayaayada leh bey isa saaran yihiin ee qaarna wey isfuulaan faraha oo waa qayaayo oo isa saarnaan iyo kala gaabnaan yey la yimaadaan, qaarna waa farihi oo kala duduwan oo ka durkay siday dadweynaha ugu soo bixi jireen. Faraxuunshaley waa farahoo kala durugsan, qayaayaduna waa marka ay isa saaran yihiin, kalana gaaban yihiin. Mar hadday is fuulaan waa kala gaabtaan, ragga waxba ma yeelaan o raggay saas oo kale isu saaran yihiin waxba ma yeelaan. Xagga faraxuunshaha leh waxay ku yiraahdaan magac kale oo yiraahdaan caga faraq, way kala durugsan yihiin. Labadaba waxaan arkay, iyagoo dad iyo dunyo leh oo hogamina oo saacidayba noqdaan, haweenka waa kuwa lagu caayaa oo waxaa la leeyahay way saacido daran tahay, marka kalena haweenka waa wax llaahay qurux u sameeyayoo, haddii cagteedii oo kala durugsan la arko waa foolxumo. Haddii la arko farihi oo isa saaranna waa fool xummo saaciidada daranna waa ku jirtaa baa la leeyahay. Sidaa aaqadeed baa loo divida oo loo baasaystaa.
- Axmed Nuur Ninkaan baa naago badan guursadaye bal aan weydiino. Fiqi Buraalow adna?
- Fiqi Buraale Horta waxay ila tahay kor waayeel waa wada idho ee waxaana la yiraahdaa, geel laba jirka waa soo wada maray, haddaba markaynu farahaa macnayno, anigu waxaan u aqaanna dhowr nooc. Mar waxaa la yiraahdaa qayaayo, hebla qayaayo bay leedahay, marna waxaa la yiraahdaa waa fardax. Marna la yirahdo qayaayey leedahay waxaa weeye laba farood oo isa saaran, qaar baa saddex is saaran yihiin, waa bacow naagtaasu. Naagtaas faruhu isa saaran yihiin waa bacow. Waan arkay, Aw Daahir wuu garanaayaayee, gu' la oran jiray mayr qurux yaa anigaaabahay la dilay. Beertaalka iyo ceejinta waxaasu idinka xaggiinu ka soo jeedaaye ama dhabayaco ama garcas buu ka soo jeedayee yey faaliyeen baa la yiri; markaasaa la yiri, wadaadka case e qurxoon ee cimaamadda rishwaanka ah sita kitaabada dhowrka ahna wata ee ka soo baxbaxaaya haddaynaan ninkaa dilin guulaysanmayno.
- Axmed Nuur Oo dhabayaacaa leh?
- Fiqi Buraale Oo dhabayaacaa leh. Marka gudin bay ceejiyeen baa la yiri oo faalkaas

yaa jiray waxaan ugu danleeyahay, gu'gaas ruuxiisa yaa gabar waddankayaga ah casha dhweyd ku dhimatay danwadaagahayuu guursaday. Markuu guursaday oo uur yar markaa leedahay yaa aabbahay la dilay reerkina dhabyacaa la tagtay sow garan maysid? Hala yaroo tobaneeyo ah oo raasamaal ahaa iyo arigii baa noo baxsaday, laakiin geeli waa lala wada tegay, kulligii oo daraawiish ahaan baa loo dhacay. Waa noo soo duuleen illaa cayr bay ahayd xoolo ma ayn lahayn. Horta reerkii saas buu u rogmaday. Mid kalena waan arkay, nimaan walaala ahayn oo Yuusuf Toobo la oran jiray yaa naag guursaday. Naagtaasu waxay ahayd, horta anigu ma hubsan, laakiin mar alaale markay na soo gashay oo geelu saddex meel kala daaqa oo dhowr boqol u yahay, yaa waxaa is dilay Aw Daahir waa garanayaayee, ina Cilmi Xayd iyo Cali Dhuux iyo walaalkay Diiriye Mire, markaasaa dhowr iyo toban torrey ku dhacday ninkaa. Saddex boqol iyo soddon halaad baa laga soo qaaday wada dubaaqa ah. Walaalkay baa ku dhuftay. Marka geeli waagaa siduu u dabar go'ay wax yar baa ka sii dambeeya.

Axmed Nuur	Geelina oo naagtaasaa la tagtay?
Fiqi Buraale	Ciidan baa lagu soo saaray kaamil koor ah, wax Ingiris qato, wax mag loo bixiyo, wax siddisa loo biciyo geeli horta maalintaas buu baaba'ay. Naagtaasu waxay shayd garan maayo laakiin ruuxeedu bacaw bay ahayd. San u soo noqdo marka faradax. Faradaasu waa ragga, mar haddii farahiisu sida Aw Daahir u sheegay kala firisan yihiin, waxaa la yiraahdaa waa barwaqo oo waa la ammaanaa oo waxaa la yiraahdaa ammaan weeye. Misna hadduu qayaayo leeyahay ama faratoon leeyahay waxba lagama sheego ragga. Ragga waxaanan kala garanaynin, horta waa la shirabay, hase ahaatee ragga iyo haweenka kaftan baa u dhexeeya. Ragga wax bay ka sheegaan naaguhu, ragguna naaguhu wax buu ka sheegaa. Haddaba ma kuwa la sharribay mise kuwaa aan la sharribin. Kuwa la sharibey cadde kuwa aan ka sheekaynayaa aan leeyahay waa jiraan. Haddaba anigu waxaan u arkay inay qayaayadaasu ay xun tahay oo ayan wanaagsanayne weliba waxaa la yiraahdaa hadda leedahay laba lugta midgta ay ku leedahay iyo markay lugta bidixda ay ku leedahay waxaa roon inay lugta midgta ku leedahay.
Axmed Nuur	Weli ma dhowine aan ka soo baxnee erayo kaleeto u dhow baan u gudbayaaye taas aan halkaas uga baxno, aad baynu u dheeranay. Naagtaan la yiraahdo Gurayo waxaa la yiraahdaa iyo Fanax hoosaley aan isku qaadee lambada naagood, waa la basaaystaa baa la yiri oo saancadday leeyihiiin. Maxaa loo baasaystaa? Maxaadse ka sheegi lahaydeen? Oo maxaad ka xasuusantiihin? Fiqiburaalow ku horrey.
Fiqi Buraale	Horta naagtaan la yiraahdo Fanax hoosaaley iyo naagta la yiraahdo Gurayo. Horta naagta la yiraahdo gurayo laba halba waa lagu nacaa. Mar waa la caayaa oo waxaa la yiraahdaa naagtaanu asalba ma wanaagsana oo xagga habka iyo quruxda iyo haween ahaanta waa ku hoosaysaa baa la yiraahdaa oo waa lagu caayaa. Waa kow, xagga hoodadana waxaa la yiraahdaa hadday laba midigle tahay sida ragga waxba ma aha, laakiin habka lagu caayo oo la yiraahdo way xuntahay

anigu waxaan u aqaannaa, guntinada, marsigeeda, garbasaarkeda iyo maskanta ay qaadato waxaasoo dhami waa qararab oo hab xun bay u gambaysataa oo tragga ku xuntahay oo garbasaarta gur bay ka huweynaysoo had iyo goor waa xum liilan tahay oo toos u soconmays oo waxaad mooddaa labadeeda garabna inay had iyo goor uu mid weyn yahay, hase ahaatee waxaa la yiraahdaa naagtaa gurane ilmaha ay dhashaa waa nin khatar ah oo dhinacaasna waa laga amaanaa. Waxaa la yiraahdaa nin xoog leh oo geesi ah ayay dhashaa. Midda kale waxaa la yiraahdaa ilmo aan ilmahaas ahayn ma dhasho, dhinacaasna waa laga baasaystaa. Intaas baan naagtaas ka aqaanna. Fanax hoosaley waxaa la yiraahdaa badanaaba waa baali. Xoolaeedu dayac bay u dhumaan, gurigeeduna diqsiga baa uuleeyaa la yiri, ninkeeduna horuu u gaboooba oo galimageeda iyo la seexadkeeda kulli waa wada cudur baa la yiraahdaa. Waa naagtaa iska raasanoo saasaa lagu baasaystaa.

- Axmed Nuur Daahir Afqarshow adigu naagtaa maxaad oran lahayd? Lambada naagood Gurayo iyo Fanax hoosaley?
- Daahir Afqarshe Waxaan ka sheegi lahaa naagihii horta waa labo ee aan kala qaadno oo midba markeeda aan ka sheekayno. Meel wax lagaga sheegayo naagtaa fanaxda hoose leh ma arag, laakiin ceeb ay leedahay oo Soomaalida dhexqaadysaa sheekadeeda ayaan wax badan mala. Marka u horreysa horta waxaad ka garanaysaa fanax hoosaley iyo fanaxda sare inay kala gooni yihii oo fanaxda sare tahay kuwa lagu amaano haweenka oo quruxdoda wax tara oo waxyaalaha aad loogu amaano, fanaxda hoosena inay ceeb tahay markeeda horeba xagga qumaashka haweenka illeyn iyaga xagga quruxda un baa laga eegayee. Waa yahay! Marka saaciido darranna waa u wehlisaa baa la yiraahdaa. Mar haddii meesha saaciido darro iyo quruxdii labaduba ay nusqaan ku yeelatay, cadde guuldarro weyn baa meeshii polka ka timi. Wax ka jirrabay oo la leeyahay saa iyo saa baa dhacday anigu ma arag. Gurayo reerkayaga lagu qabaa, laba nin ii adeer ah yaa midna markay wiil qura u dhashay ayey dhimatay, kii kalena markay labo u dhashay bay labadiiba dhinteen. Markiiba waa laga joogsaday naagtii inay gurantahay waa la ogaadey, labari degne bey isu raacenoo waa la ogaadey. Kaa dambay lama guursan oo haddeer bay joogtaa. Waa gurayo! Saddex wiil baa u joogaa, saddexdooda wiil waa bordo waa niman la yaqaan. Sidii Fiqburaale sheegay ayey polka u muuqdaan, marka iyadiina laga joogsay oo laga baq saacido darradeedii wiilashiina niman rag ah jooga imminka weeyaan. Wixaase ka sii cajaacib ah, marka ay gabadha tahay oo ay dhankii caadiga ahaa ka wareegto oo xagga kale u wareegto waa awaltoo, rag iyo dumarba sidii dadweynuhu u samaysnaa kolka bay aragtay inala la soconin. Dee waxa marka dadkii ka duway waa ayaan darro. Dadkii ayaanka lahaa waa dadka llaahay midgta u toosiyay ee midgta la hullaabnaya. Iyada xarragoba shuqul kuma leh mar hadday gurran tahay ee sidaa tiraahdo – Bismillaahi Raxmaani Raxiim- waa waraabe qar taagan! Marka saaciid darro iyo sharaf darro ayey labadiiba isku darsatay. Cadde ninka kan guursanayana waa nasiibkii llaahay markii horey uu qoray ku guursanayoo oo haddii dayn uu maayi illee nasiib baa meeshii ku jira. Gurayo markaa waxaa la isku waafaqsan yahay Soomaalidu inay tahay

naag saaciido darro leh oo aan wanaagsanayn oo uu gurigeeduu yahay guri ay wadato geeri sida naagta bil saddexda dhalatay ama ninkaba dhashay saddex ee saddexdu ka dhimatay oo geeridu ay isku xegeenna reerkayuguuba joogaayoo, maantana magaalada Xamar buu inala joogaa, ciddii iyo xagaas buu ka yimiyoo adeer baan u ahayn haddeer buu taagan ayahayoo saddexdii naagood oo degdeggaa isu raacay. Dabadeed taa haddeerto qabana ay isa soo taagtay oo loo xirxiray oo dabadeed lagu khasbay oo tan llaahay dejiyay oo ay siddeed wiil leedahay imminka. Labari horena mid waliba wiil qura ka tagtay. – Bismillahi Raxmaani Raxiim – Bil saddex buu dhashay oo waa la ogaa, isaagiina baana maanta jooga, taana anaa iqraar ku ahaa.

Axmed Nuur

Horta Daahirow aad iyo aad baad u garanaysaa, waxaa la yiri nin kaa dirada wax weydiibaa la yiri yacni ninka mujarribka ah wax weydiibaa, horta idinkaa waxaan soo jaribay oo soo joogay. Anigu waxaan sheeko ku mamaqalay, niman baa meel fariistay shir ah markaasaa nin iska dhex taagay, markup iska dhex taagay buu wuxuu yiri, nimanyahow naagaha midda ugu foolxun oo ugu barako daran oo ugu saancaddeysan oo ugu burji xun ma garanaysaan? Markaasaa nin istiga oo wuxuu yiri, ee annagu wax ka garan mayn ee adigu haddaad garanayso noo sheeg. Wuu istaagayee wuxuu yiri, Naagaha naagta ugu foolxun oo ugu saancaddaysan ama ugu bacawsan ama baxshuushsan waxay tahay, fanax hoose ha lahaato, gurayo ha ahaato buu yiri (hoos ka sheego) hoos ka bidarrey ama hoos ka hula, taas ha ahaato uu yiri, indharog ha ahaato uu yiri, cawaweer ha calool weynato uu yiri, fagdo ha lahaato uu yiri, qayaayo ha lahaato uu yiri, markuu halkaa maryay ayaan iri, war ninyahow aamus! Maxaa dhacay, buu yiri. Ragga hadda meesha fadhiya ammaaa nin ka qabaa? buu yiri. Waxaad laga baqaa naagtaa aad tilmaamayso nin inuu jeclaaday oo dooqiisii halkaa gelay. Ka jooji, buu yiri. Marka sheekadaasna waan maqlayee maxaa ku dari lahaydeen sheekadaas?

Daahir Afqarshe

Waxaanu ku dari lahayn taasoo Alla ha ina ka hayee, Soomaaliba kuma jирто, meel meel nusqaan ah mid lagu arkay maahee ntaasoo dhan mid isku darsatay ma jирто kaa qudhiiisa wax ururinayey waxaa laga yaabaa ama kuwa kale oo joojinaayey inuu isaguna cilmi dusmaan uu lahaa kuwaa kalena siri daari ahaayeenoo ay ka joojiyreenoo oo yiraahdeen wax baa jira arrinta kala gaara aniga saas bay ila tahay.

Axmed Nuur

Waxaa la yiri run bay noqotay oo nin meesha joogay ayaaba jeclaaday naagta nocca ah. Fiqi Buraalow maxaad ka oran lahayd sheekadaanu sheeko macaan weeye.

Fiqi Buraale

Waxaa la yiri, haddii rag ikhtiyaar la siiyo oo la yiraahdo nin walowba naagtii aad guursan lahayd la soo bax, ninbaa wuxuu caashaqii lahaa oo la soo bixi lahaa naag hagfo leh oo wagdo leh oo af cad oo fanax leh oo qayaayo leh oo intaas oo ceeb ah leh. Oo weliba tuur leh oo calool weyn, oo waa tan nin waliba gabadhuu caashaqaa waa u cambaro. Dooqu waa saasoo ummaddu isku dooq ma aha, maxaa yeelay, waxaa Berbera waa la joogo baa la yiri: "War haddaynu nahay raggii magaalada degganaa aanu caaway cayaarno, oo naagaheennii baa wada jooga oo waa inaka masayrayaan oo dhibaataa taaganee

sidee baynu yeellaa? Nin walowba naagtaada la cayaar baa la yiri cayaartana aynu caawey jebinno. Waa la cayaaray, nin waliba wuxuu naagtisa la maraba hadhowba islaan waayeel ah iyo odaygii qabey isku soo beegmeen markaasuu heesay oo wuxuu yiri: Nin waliba bici allaa baday ee bulufo soo bood. Habar xun oo gaaban naagtuna tu balaayo ah bay ahaydoo, waagii dambe baa la yiri ninkii gogol buu dhiganayaa oo naag kaluu guursanayaa, wey ka war heshay. Buraamburna ma aqoon weyna maseyrtay, markaasay waxay tiri: Alleylehe ninkii aad intaas isla soo socoteen ee isla soo beyhoofteen oo wax walba soo sameyseen hadduu gabar kaa caashaqay wuxuu ku naco ku buraambur. Markaasey waxay tiri: Buraambur halaabay yaan bohol ka saarayaa, sidii kebed jeerinley ah baan ku jiidayaa, markuu soo baxana waan bayiminayaa, dhurwaagii dhalo cas wuxuu dhaafay ma aragtee, haweenka dhulka joogay kaas bey ka diga yihii, garkay jaraan oo ganacay muujiyaan, sidii geel wabax ah bey garab ku daaqaayaan, ee ninkii habar haysanow ha u degdegim hablaha. Ina bulufo fanax bay lahayd baa la yiri.

Axmed Nuur

Belo nimaan arkin baa ka sheekeeyaa la yiri oo isagu waa u iska bawsaday oo bawsi kaga sheekeeya baa la yiri. Waxaa la yiri aan sii buufinee aan sii soconee maantay waa dhaqaaqi la'nahayba. Waxaa jirta eraygaan la yiraahdo reebanti bacshuush iyo saancaddo iyo digitire intaas ayeynu oo macnahoodu isku dhow dhow yahay. Reebanti bacshuush, saancaddo, digitire ama siiftire, intaa isku qaada odayaalow. Ha ku horreeyo Daahir Afqarshe.